

MANU ARREGI BIZIOLA

Fisikaria eta astronomia-zalea

ILGORA/ILBEHERA

hitzen esanahiaren inguruan

Prostituitu egin ote dugu euskara, Ilgora eta Ilbehera hitzen erabileran? Horrela diote batzuek oihartzun handiko zenbait komunikabidetan. Orain dela gutxi arte, guztiok gentozen bat Euskaltzaindiaren definizioarekin. Ilgora da Ilargi berritik Ilargi betera doan 14 egun inguruko aldia, edota tarte horretako erdiko eguna, Ilargiaren erdia argituta dagoena. Parekoa da Ilbeheraren definizioa (14 eguneko epea, Ilargi betetik Ilargi berrira doana, edota tarteko erdiko eguna). Bi hitz horien interpretazio literalari helduz, esanahia bestelakoa dela diote batzuek. Ilgora litzateke Ilargia egunetik egunera gorantz doan aldia. Ilbehera, berriz, egunetik egunera beherantz egiten duena. Ikus dezagun, lehenengo, fenomenoak.

Lurraren ardatzak $23,5^\circ$ -ko inklinazioa du. Horregatik ikusten dugu udako eguerdiantan Eguzkia goi-goian. Altuera gorena San Joan egunaren inguruan izaten du, hau da, udako solstizioan. Neguan, berriz, askoz ere beherago ibiltzen da Eguzkia eguerdian. Altuera beherena Gabon egunaren inguruan izaten du, neguko solstizioan. 47° -ko aldea dago, edonon, bi puntu horien artean ($23,5^\circ$ bider bi). Ilargia, gutxi gorabehera, Eguzkiaren bide beretik ibiltzen

da; 5° gorago edo beherago egon ahal da, Ilargiaren orbitak 5° inguruko inklinazioa duelako Lurraren ekliptikarekiko. Hau da, Ilargia goian ibiltzen da batzuetan, eta behean beste batzuetan.

Ahal den neurrian teknizismoak alde batera utziz, saiatuko naiz Ilargiak zeruan egiten dituen mugimenduak azaltzen. Har dezagun udako solstizio-eguneko Ilargi berririk gertuena. Fase horretan, ez dugu Ilargia ikusten, egunez dabilelako, Eguzkitik gertu. Oso goian, beraz, garai horretako Eguzkia bezala. Hortik Ilargi betera doan 14 eguneko aldian (hau da, euskaraz Ilgora esaten zaion aldian), Ilargia altuera galduz doa zeruan, uda-hasierako Ilargi beteak Eguzkiak neguan hartzen dituen posizioak hartzen dituelako. Horixe da Ilbehera hitzari egokitu nahi zaion adiera berria, alegia, Ilargiak zeruan egunetik egunera, gure zeruan, altuera galtzen doan denbora-tartea. Jarraian, interpretazio berriaren arabera betiere, Ilgora letorke, garai horretako Ilargi betetik aurrera, egunetik egunera altuera irabazten doalako (gogoan eduki euskara arruntean Ilbehera deritzola fase horri, Ilargiaren alde argitua txikiagotuz doalako). Errealitatean, uda-hasierako Ilargi berri hau puntu gore-

nean gertatzeko, Ilargi berria solstizio-eguneari behar du izan. Normalean horrela ez denez, desfase bat egoten da. Eta Ilargi berria solstizio-eguneari bada ere, Ilargiaren orbitaren 5° -ko inklinazioak beste desfase txiki bat sortzen du. Dena den, fenomenoak ulertzeko, berdin zaigu hori.

Urtearen beste muturrean, berriz, hau da, neguaren hasieran, kontrara gertatzen da. Ilargi betea oso goian izaten da eta berria, berriz, behean. Garai horretan, interpretazio berriaren arabera eta udan ez bezala, Ilargi betetik berrira doan aldia litzateke Ilbehera. Ilgora, berriz, berritik betera doana (hemen ere lehen aipatutako desfaseak kontuan izan gabe). Zer gertatzen da urtean zehar? Denetarik. Bi adibide ipintzearen, udaberriko ekinokzioaren inguruan, interpretazio berriaren arabera Ilbehera, ohiko Ilgoratik Ilbeherara joango litzateke, eta kontrara Ilgora. Udazkeneko ekinokzioaren inguruan, berriz, justu alderantzizkoa.

Zuzen dabilta Ilgora eta Ilbehera hitzak gaizki erabiltzen ditugula esaten dutenak? Gauza bat garbi utzi nahi nuke hasierahasieratik: hau ez da zientzia-eztabaida, hizkuntza-eztabaida baizik. Aipatzen

den fenomenoak, hau da, Ilargia egunetik egunera gorago edo beherago ibiltze horiek (deklinazio-aldaketa, hizkera teknikoan) ez du berariazko terminorik astronomian, ezoin hizkuntzatan. Goranzko edo beheranzko nodoak dauzka Ilargiaren orbitak, besterik ez.

Eztabaida hizkuntza-arlorra eramanda, arazo larri batekin egiten dugu topo. Dokumentatuta daude Ilgora eta Ilbehera hitzen ohiko esanahiak. Pello Zabalak ere Ilargi-faseak izendatzeko erabiltzen ditu Ilgora eta Ilbehera hitzak *Naturaren Mintzoa* (Alberdania, 2000) liburuan. Eta *Euskaltzaindiaren Hiztegiak* egun ematen duen definizioarekin bat datoz euskalki guztiak, mendez mende. Non daude, berriz, beste esanahiaren erabileraren frogak? Ez digute bat ere aurkeztu.

Nekazaritza biodinamikoarekin lotua dago endredo hau, nire ustez. Rudolf Steiner (1861-1925) filosofo austriarraren teorian oinarrituta dago nekazaritza biodinamikoa, eta Maria Thun izan da honen bultzatzaile nagusia XX. mendean. Ideia horien nondik norakoak ezagutzeko, Thunen idatzi oso esanguratsu batera jo daiteke, “Hinweise aus der Konstellationsforschung für Bauern, Weinbauern, Gärtner und Kleingärtner” (Konstelazioak eta nekazaritza biologiko-dinamikoa) Nekazaritza-mota honekin dago lotua go-

ranzko/beheranzko Ilargien ideia. Hortik dator Ilargiaren gorabehereri erreparatzeko kontua. Thunen liburuan esaten da, besteak beste, landareen sustraien ingurua aktibatzen dela beheranzko Ilargian. 1924an ezarri zituen zuen Rudolf Steinerrek nekazaritza-mota horren printzipioak. Baina ereiteko eta zuhaitzak landatzeko edo ebakitzeko une egokiaren inguruko sinesmenak Ilargiaren ohiko faseekin ageri dira lotuta Euskal Herriko herri-jakintzan.

**“Garbi utzi nahi nuke:
hau ez da eztabaida
zientifikoa, hizkuntza-
eztabaida baizik”**

Nolanahi ere, eztabaidagaia ez da nekazaritza biodinamikoa zuzena den edo ez, Ilgora eta Ilbehera hitzen esanahia baizik. Beste lurralde batzuetan ere sartu da nekazaritza biodinamikoa, baina hitz berriak erabiliz; esaterako, *luna ascendente*, *lune ascendant* eta *ascending moon*. Hemen berriz, Ilargiaren “gora/behera” horiek Ilgora/Ilbehera hitzen esanahi literalarekin lotu dute batzuek, kontuan hartu gabe euskal-

dunen ahotan hitz horiek beste esanahi bat dutela.

Edozein modutan, zaila egiten zait sines-tea gure arbasoek Ilargiaren gorabeheren arabera egiten zituztela baserriko lanak. Nahiko erraza da jakitea, gaur egun, Ilargiak noiz egiten duen gora eta noiz behera: modan diren egutegi biodinamikoei begiratu besterik ez dago, edota Stellarium eta antzeko programa informatikoak erabili. Baina antzina hori ez zen hain sinplea. Izan ere, erraza da Ilargi-faseak auresatea —29,5 eguneko periodoa dute, hilabete sinodikoa—, baina ez Ilargiak noiz egiten duen gora eta noiz behera. Orain dela berrehun urte, esate baterako, baserriar batek, Ilargi-fasea jakiteko, Ilargiari begiratu besterik ez zuen. Baina, hari begira, nola jakin hurrengo egunetan gora edo behera egingo duen? Ez dago jakiterik.

Baina demagun, hala ere, Ilgora eta Ilbehera hitzen “benetako” edo “jatorrizko” esanahia badela nekazaritza biodinamikoko *ascending/descending moon* terminoen baliokidea. Hala balitz, hain erraz nabaritzen den fenomenoak, Ilargi-faseena, hankamotz geratuko litzateke euskaraz. Ilargi betea eta Ilargi berria genituzke, baina ize-nik gabe geundeke tarteko faseak adierazteko, beste hizkuntzetan ez bezala. Absurdia litzateke. ●

